



MİLLİYETÇİLİK NEREYE YÜKSELİYOR? Hindistan, Fransa ve Türkiye’de Milliyetçilik Dalgaları

Yasin AKTAY*

Milliyetçiliğin çok farklı yerlerde, farklı kulvarlarda karşımıza çıkıyor olmasına şaşırın ve bundan yeni bir “milliyetçiliğin yükselişi” hikayesinin çıkarılması artık tarihsel bir rutin. Milliyetçilik her vesileyle hep yükseliyor. Onun bu yükselişi biraz da gençlik dilindeki çağrışımlarıyla beraber düşünülebilir. Sesi birdenbire yükseliyor, ama bu onun aynı ölçüde daha geniş kitlelerce kabul gördüğü anlamına gelmiyor tabii. Hatta paradoksal olarak milliyetçiliğin sesi yükseldikçe, sesini yükselenlerin dar söylemleri yüzünden bir milleti bir arada tutabilme kabiliyeti de o ölçüde azalıyor. Çünkü milliyetçilik özellikle çokkültürlü ve çok etnisiteli bir toplumsal yapıda hakim etnisiteye dayanma iddiasıyla yükseldikçe bütün toplumu kucaklama iddiasındaki millete karşı da yükselmiş, onun altını oymuş oluyor.

Milliyetçilik esasen Fransız Devrimi’nden beri sürekli yükselişte. Devlet aygıtları tarafından desteklenen ve devlet aygıtlarının ayakta kalmasına uygun ideolojik meşruiyet sağlayan en önemli anlatı olarak, diğer bütün anlatıları bertaraf eden bir ideoloji olduğu sürece yükselişinin haddi hesabı olmaz. Modern ulus-devletlerin kendilerini var edebilmek üzere tesis ettikleri sonradan kendisine bağımlı hale geldikleri bir anlatı. Onsuz artık bir devlet aygıtının varoluş gerekçesinin düşünülemediği bir ideoloji. Çok farklı kalitede anlatıları, farklı mitolojik hikayeleri, kişileri ve sembolleri olsa da işlevi fazla değişmez. Tabii ki mitolojinin başka insanlara da ne kadar insancıl yaklaşabildiği ne kadar kuşatıcı ne kadar dostane olabildiği milliyetçiliğin kalitesini de genişleme kapasitesini de artırır. Amerikan milliyetçiliğinin dayandığı hikayelerin ırkları öne çıkarmasının bir sınırı olmuştur mesela. Amerikalıların

* Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, yaktay@ybu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6753-6286

kendilerine anlattıkları hikâyenin başkalarına da nasıl geldiği, neler söylediği, Amerika'nın bütün dünyada kendini bir değer olarak kabul ettirmesinin sınırını da çizer. Dünyanın her tarafından, her renkten, her ırktan, her dilden insanı bir potada eriten bir tarihsel süreçtir Amerikan kimliği ve bu karışımından bir milliyetçilik hikayesi çıkarabilmek gerçek anlamda bir devlet başarısıdır. Samuel Huntington'ın Amerikan kimliğinin oluşumunu anlattığı ve bunun sıradan Amerikan vatandaşı nezdinden nasıl ve ne kadar benimsendiğini anlattığı meşhur kitabı *Biz Kimiz?* diye sorar (Huntington, 2004). Kuşkusuz Huntington kitabında ABD'de son zamanlarda oluşan büyük göç dalgaları ve ABD'nin dünyanın birçok yerinde girdiği savaşların kendi içine yansıyan uzantıları karşısında ortaya çıkan bir kimlik krizini de işaret eder. Bu durum ABD'deki milliyetçiliğin dayanabileceği temelleri sarsabilmektedir.

Öyle veya böyle, Huntington ABD adına insanları bir siyasal beden in parçası olarak hissettirecek, bir ortak kimliğin nerelerde aksadığı üzerinde ciddi ciddi düşünmüş. Milliyetçilik ulus devletlerin bir toplumsal çeşitliliği siyasal bir beden bütünlüğü içerisinde, birbiriy-le uyumlu, birbirini tamamlayan bir formüle varan bir hikâye olarak işlemeyi arar. Bunu etnik çeşitliliği olan bir toplumsal yapıda tek bir etnik grubu imtiyazlı kılacak şekilde kurduğunuz, diğer etnik grupları, inkâr, tahfif veya tezyifi üzerine kurmaya kalkıştığınızda bu beden bütünlüğünü sağlamak zor olur, genellikle de zor kullanmayı gerektirir. Zorla, baskıyla kontrol edilen bu unsurlar ise ülkede her zaman patlak verecek bir sorunun, bir öfkenin, bir bütünleşememenin nedeni olurlar. Böyle bir toplumda milliyetçilik bir toplumsal barışı ve başkalarına karşı bir ve beraber olmanın gerekçesi değil, belki de toplumda gerilimin ve kavgaların sebebi olarak tezahür eder.

Yükselen milliyetçilik hikayeleri o yüzden bir devletin veya toplumun yükselişine de işaret etmiyor çoğu zaman. Bilakis birçok yerde yükselen milliyetçilik aynı zamanda toplumun alttan alta iç barışının aşınmasının da bir tezahürü olur.

Ancak yine de yükselen milliyetçiliğin nasıl tespit edildiği de ayrı bir sorudur. Bugün birçok ülkede yükselen milliyetçilik olarak gösterilen olayların ardında ciddi bir milli bilinç yükselmiyor, bilakis ırkçılık, bağnazlık veya yabancı düşmanlığından öteye gitmeyen bazı tepkimeler boy gösteriyor. Çünkü milliyetçilikten her şeyden önce bir ülke bütünlüğünü temin edecek, siyasal beden in organik işleyişini güçlendirecek bir bilinç de beklenir. Öyle ya, milliyetçiliğin kriz zamanlarından başlayarak artık normal zamanlara kadar uzanan en bilindik repliklerinden biri "milli birlik ve beraberliğe ihtiyaç duyduğumuz..." değil midir? Milli birliğin ideal seviyesi bütün ülke

vatandaşlarını kapsayan bir birliktir. Ancak sorun şurada ki, milliyetçilik tedavülde olduğu hiçbir dönemde bu bilinç olgunluğunda olamamıştır. Her zaman kendini konsolide etmek için bir iç-düşmana, kökü dışarıda olan iç düşmanlara da ihtiyaç duymuştur. Komünistler, mülteciler, Kürtler... Türkiye’de şimdi bu halkaya mülteciler eklenmiştir. Milliyetçiliği ifade etmenin yolu olarak sığınmacı Suriyeli karşıtlığı aslında önceki düşmanların da en azından bir kısmını (iç düşman olarak) tekrar sahaya davet eden yeni bir mazeret oluşturmuştur. Suriyeli karşıtlığı ile Arap-irtica karşıtlığı yeni mazeretlerle, güncellenmiş hamasetlerle birleştirilmiştir. Elbette bu birleşmede İslamcılarının bir insani sorun olarak Suriyeli sığınmacılara sahip çıkmalarının da bir etkisi vardır.

Milliyetçilik elbette ulus-devletlerin olağan ideolojisi olarak her zaman yükselme şansına sahip oluyor. Belki devletlerin daha rasyonel olabilecek politikalarının sonucunda oldukça müspet, birleştirici, beden bütünlüğü tesis edici bir yolla olabiliyor bu. Ama şimdi karşımızda olan yükselişler devlet kontrolü veya teşviklerinden değil, demokratik siyasi rekabet ortamında popülist bir rekabet konusu olmasından gücünü alıyor. Bu popülist söylem yarışında yükselen şey milliyetçilik değil, olabildiğince lümpen bir ırkçılık ve yabancı düşmanlığı. Türkiye’de son zamanlarda dahili veya harici sebeplerden kaynaklanan ekonomik zorluklarda her zaman ilk akla gelen neden, olayla doğrudan hiç ilgisi olmayan “yabancı”dır. Bu konuda kural Avrupa’dakinden farklı çalışmıyor. Aslında sosyolojik olarak burada “yabancı” hiçbir şekilde yaşanmakta olan sıkıntıların sebebi değildir. Ancak ekonomik sıkıntıların oluşturduğu öfke ve muhalefet yöneleceği somut adresler arasında en kestirme hedef olarak onu görür. Yine de bu hedefi parmak işaretiyle gösterecek bir örgütlü yapı veya siyasiler lazımdır bu hedefin görülmesi, olayların faili olarak görülmesi için. Burada faşizan ırkçı siyasi aktörler siyasi pazardaki fırsatı görüp devreye girerler. Sundukları ürün ayartıcıdır, ortalamanın altındaki zekaya, daha ziyade kitle psikolojisine hitap eder ve ürünlerine alıcı bulurlar. Ancak o ölçüde dayandıkları ırka veya millete ait de birçok şeyi konuşulmaz kıldıkları ölçüde ilerlerler. Böylece yükselen milliyetçilik değil ırkçılık olur desek de ortada aslında kanıtlanabilecek bir ırk da olmadığı için, iddialar ancak konuşulmayarak, detaya hiçbir şekilde inilmeyerek, yüzeyde kalınarak sürdürülebilir. Bugün Fransa’da Fransız ırkçılığının en trajik yanı ortada hangi Fransız ırkı adına bir ırkçılık yapıldığının belirli olmamasıdır. Bugün yabancı sayılan insanlarla Fransa’nın tarihsel ve ekonomik ilişkisi biraz irdelendiğinde aslında Fransız ırkını besleyen ana kaynaklardan biri olduğu da görülür. Biraz daha detaya ileriki sayfalarda girelim.

Bugün dünyanın genelinde bir yükselen milliyetçiliğin en önemli besleyici koşullarından birinin seçimler olduğu rahatlıkla söylenebilir. Demokraside milliyetçilik fikrinin en cazip siyasi rekabet alanı haline gelmesi, biraz da milliyetçiliğin yükseldiğine dair algının bütün siyasetçilerde bir hurafe olarak peşinen kabul edilmiş olmasından kaynaklanıyor. Yani siyasetçilerin bu algıya verdikleri prim, bu baskın algı çalışmasına teslim oluşları bu alandan bir pay kapma yarışına da sevk ediyor. Bu yarış dönüp bu algıyı daha da pekiştirici bir etki yapar. Ancak toplumun gerçek sorunları bütün sıcaklığı ve ağırlığıyla kendini hissettirdiğinde ortada yükselen şeyin milliyetçilik değil, ona yansıtılmış bazı huzursuzluklar olduğu anlaşılıyor. Bunun en açık göstergesi, ülkenin milli sorunları karşısında iş belli çıkarlara dokunduğunda milliyetçilikten çıkan ses ölçüğünde bir toplumsal dayanışma veya milli duruşların ortaya çıkmaması. Milliyetçi duygular ülkenin parasının giderek değer kaybettiği ve dışa bağımlı hale geldiği bir ortamda bir milli parayı koruma refleksini uyandırmıyor mesela. Yabancı ürün tüketiminin kısılması, belki çok kırklı yıllar söylemi olacak ama yerli mallara yönelik bir tercihi güçlendirmiyor. Milliyetçiliğin, yabancı düşmanlığı ve ırkçılık olarak yükseldiği bir atmosferde, bizzat bu hareketin etkisindekilerin Türkiye'yi yaşanmaz bularak başka ülkelerde yaşama arzusu da o ölçüde yükseliyor. Belki milliyetçilik her zaman ve her yerde böyle bir çelişkiler yumağıdır denilebilir. Ancak çelişkiler yumağı olsa da ifade ettiği, karşılık geldiği, yansıttığı bir anlam dünyası, bir siyasi gerçeklik, bir çatışmalar alanı var. Bunu daha derinlikli bir siyasal hermenötik yoluyla anlamayı denemek lazım.

Bu yazıda Türkiye, Fransa ve Hindistan'daki seçimler bağlamında milliyetçiliğin yükselişinin dinamiklerini irdelemeye çalışacağız. Aslında bu esnada yükselen bir toplumsal hıncın neden milliyetçilik olarak görüldüğünü anlamaya veya aslında yükselen şeyin ne olduğunu irdelemeye çalışıyoruz. Seçimlerde yabancı düşmanlığı veya ırkçılığın popülist siyasetlere nasıl ve neden cazip gelebildiğine dair bazı kesitler sunmaya çalışacağız. Tabi bütün bu süreçlerde ırkın, milletin nasıl teşekkül ettiğine dair de bazı tarihsel-sosyolojik süreçleri ortaya koymak çok önemlidir.

Demokrasinin Popülizmle Sıkıntısı

Demokraside seçimler vatandaşın en büyük gücü, yönetime katılmada, ortak olmada en büyük fırsatı. Türkiye ise belki de bütün dünyada vatandaşın bu gücüne, bu fırsata, bu hakka sahip çıkma konusunda en ileri düzeyde bir katılım gösterebildiği bir ülke. Seçimlere katılım ora-

nının yüzde 90'ları bulduğu çok az ülke vardır. İleri demokrasi ülkeleri sayılan ülkelerde bile katılım yüzde ellilerin altında gerçekleşiyor. Seçimlerin göstermelik olduğu bazı Ortadoğu toplumlarında ise çok daha düşük düzeylerde oluyor. Birincisinde insanların seçimlere katılım gösterme seviyesindeki düşüklük, seçim sonuçlarıyla değişecek fazla bir şey olmadığı, zaten sistemin oturmuş olması dolayısıyla siyasetin insanların hayatını fazla etkilemeyeceği düşüncesi. Bu insanları yönetime bir miktar lakaytlaştırıyor. Bu boyuta işaret edenler bunu ileri demokratik ülkeler adına bir olumsuzluk olarak değil bir demokrasi seviyesi olarak yansıtırlar. Öyle midir gerçekten? Aslında tam bilemiyoruz. Ama, ikincisinde, yani katılımın çok düşük olduğu Ortadoğu rejimlerinde insanları seçime katılmaktan alıkoyan şey, seçimlerin hiçbir şey değiştirmeyeceğine dair duydukları çaresiz ümitsizlik olduğunu biliyoruz. Kime oy verirlerse versinler, oy sayımları şeffaf olmadığı için oy müsameresine katılmanın hiçbir anlamı olmuyor tabi. Nasıl olsa mevcut egemen rejim istediği sonucu çok önceden hazırlamış, ilan etmek için sadece seçim tarihinin geçmesini beklemektedir. O yüzden bu tür ülkelerde katılım oranlarının yüzde onun bile altına düştüğü örneklerle rastlayabiliyoruz.

Türkiye'de serbest ve dürüst seçimler en azından 1950 yılından beri çok iyi oturmuş durumda. Seçim sonuçları üzerinde kimsenin oynama ihtimali olmuyor. Darbe zamanlarında bile kurulan sandıklar darbecilerin istemedikleri sonuçlar doğurduğunda, darbeciler bu sonuçları meşru bir veri olarak kabul etmek zorunda kalmış, bazen bu meşru verilerin doğurduğu siyaseti başka yollarla engellemiş olsalar da.

Ancak neticede seçimler yoluyla yönetenler değişebiliyor, siyasetler değişebiliyor, belli toplumsal tabakaların dolaşımı da farklı mecralar bulabiliyor ve yeni fırsat alanları oluşabiliyor. Bu gerçek, Türkiye'de en sıradan vatandaş bile çok güçlü kılıyor. Devletin ortağı, sahibi ve aktörü kılıyor. Esnemez zannedilen metafizik sabitlikteki siyasetler bile zamanla seçim kampanyalarının önünü açtığı müzakere atmosferlerinde esnetilebiliyor.

Tabi seçimlerin vatandaşa sağladığı bu imkân, Türkiye'de darbelerden başka bir yolla iktidara gelme şansı bulamayanlar için her zaman ayartıcı bir durum oluşturmuştur. Seçimler halkla bir diyalog ve karşılıklı anlayış içinde olmayı gerektiriyor. Jakoben bir anlayış içinde halka rağmen, velev ki halk için, siyaset gütmeye inadını kaldırmıyor. Ancak tek sorun Jakobenizm de olmuyor. Yani zihninizde tasarladığınız bir dünya için halktan istediğiniz oyu alamayacağınızı anlayınca vermek durumunda olduğunuz tavizler sizi popülizm cenderesine kadar çekebilir. "Kim ne veriyorsa beş fazlası" açık artırmacılığı başlayınca siyasetin dengesini toparlamak iyice zorlaşmaya başlar.

Türkiye Yüzyılının Göçmen Politikası ve “Yükselen Milliyetçilik”

Türkiye 21 yıldır uluslararası planda uyguladığı insani politikalarıyla, milletiyle ve devletiyle birlikte dünyanın her yanındaki sorun bölgelerine ulaştırdığı insani yardımlarla temayüz etti. En son Irak ve Suriye’den canını kurtarmak üzere ülkeye sığınanları kucaklaması dolayısıyla ödediği maddi bedeller oldu. Kuşkusuz bu insani krizlerin ortasında karşı karşıya kaldığı bir sınavdı bu ve bütün sınavlar gibi tercihler yapılır. Türkiye tercihini insanlıktan yana koydu. Bunu yapan AK Parti hükümeti 21 yıldır ülkeyi yönetiyor. Halkın ona sürekli olarak yenilediği güvenoyları hükümetin toplam icraatlarına, kararlarına, siyasetlerine yönelik olmuştur. Türkiye’nin bu konudaki siyasetini kendi vatandaşından esirgeyerek yaptığı bir fedakârlık olarak görüp bu fedakarlığa katılmayan insanlar da var. Dünya batsın, bütün insanlar ölsün, umurunda olmayan bir kesim insanımız da vardır ve demokrasi böylelerine de söz hakkı veren bir rejim. Ancak ülke yönetiminde neticede bu sürece demokratik süreçler karar veriyorsa, AK Parti’nin ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın bu siyasetine toplamda Türk halkının bu zamana kadar destek vermeye devam etmiş olduğu çok açık.

Son seçimlerde ırkçı söylemlerin büyük bir rolü olacağı söyleniyordu. O ırkçı politikaları en açık şekliyle savunan, dillendiren, Suriyelileri gön-de-re-ce-ğiz diyen aday halktan onay alamadı. Bu konuda baştan beri ilkesel tutumundan üstelik seçime bir gün kala, sorulduğunda bile zerre taviz vermeyen ve vermeyeceğini açıklayan Erdoğan ise, onca yıl iktidarda olduğu halde, iktidarın bütün yıpratıcı etkilerine rağmen, yüzde 4,4 puan farkla seçimleri kazandı. Bir “yükselen milliyetçilik efsanesi” üfürerek bu efsaneyi de marjinal yabancı düşmanı ırkçılıkla özdeşleştirerek yabancı düşmanlığına bir prim toplamaya çalıştılar. Bir defa yabancı düşmanlığının milliyetçilikle hiçbir alakası yok ve görüldü ki onca gürültüsüne rağmen demokrasinin irabında mahalli olmayan marjinal bir kesimi temsil ediyor. MHP lideri Devlet Bahçeli bu konuda Erdoğan’ın ilkesel tutumunu çok iyi anlamış ve bunun neyi gerektirdiği konusunda bir destek ve mutabakat içinde hareket etmiştir. Onun dışında sesi çok çıkan yabancı düşmanlığının her şeyden önce Türkiye’ye yabancı olduğunu ve Türkiye’de yerli olmanın, yabancı olmanın ne olduğunun şuurundan fersah fersah uzak olarak sadece bir operasyon şamatası olduğunu da görmemek için iyice saf olmak lazım.

Türkiye’nin son yıllarda göç alan bir ülke haline gelmesinin siyasi ve sosyolojik koşullarını çok iyi okumak gerekiyor. Bu, Türkiye’nin her şeyden önce kaydettiği gelişmeyle, büyümeyle ve dünyaya açılımla

yakından ilgili bir husus. Türkiye'nin bütün üniversitelerinde eskiden okuyan insanların sayısı hiçbir zaman 10 bini bulmuyordu, bugün bu rakam 300 bine ulaşmış durumda. YÖK'ün hedeflediği öğrenci sayısı 1 milyon. Türkiye eskiden nitelikli sağlık hizmeti için dışarıya bağımlı bir ülke iken şu anda dünyada ilk beşe girecek seviyeye doğru gelişmiş olan sağlık turizmi dolayısıyla her yıl yüzbinlerce insanın ziyaret edip bir süre yaşadığı bir ülke haline gelmiştir. Bu ister istemez Türkiye'de yabancı varlığını artıracaktır. Üstelik bu varlığın büyük çoğunluğu, bizim ırkçılarımızın hiç hoşlanmadığı Arap dünyasından. Diğer alanları ve sebepleri saymıyoruz bile.

Türkiye şu anda barındırdığı nüfuslar dolayısıyla Arap dünyasının önemli bir kesiminde daha fazla söz sahibi olma fırsatını da yakalıyor. Türkiye'de bulunan Araplar yatırımlarıyla, harcamalarıyla, kültürel taşıyıcılıklarıyla bulunuyorlar. Türkiye ve Arap dünyası arasında kim ne derse desin hiçbir zaman sökülüp atılamayacak bağlar vardır ve bu bağlar güçlü olduğu sürece iki dünya da uluslararası sahnede ve medeniyet yarışında güçlü olacaktır. Türkiye'nin Arap dünyasından kopuk olduğu dönemlerde yaptığı ve yapabildiği ortada. Buna mukabil Türkiye'nin son yıllarda Arap dünyasıyla olan bağları güçlendikçe geldiği nokta ortada.

ABD, İngiltere, Fransa, Hollanda, Almanya ülkelerindeki çok sayıda yabancı tam da bu işlevi yerine getiriyor. Bu diasporalar köken ülkelerle bir ekonomik, siyasi, kültürel politikaların daha etkili bir biçimde uygulanmasının en güçlü araçlarıdır. Türkiye son yirmi yıldır bu sürece girmiştir. Türkiye bir zaman önce kendi kabuğunda kalmamaya ve ihracatını 500 milyar ardından 1 trilyon dolara çıkarmaya, Ortadoğu, Afrika, Orta Asya'da barışçıl bir misyonla var olmaya ve bu coğrafyalardaki insanlarla daha iyi bir dünyanın inşasında işbirliği içinde olmaya karar vermiştir. Bu karar ve misyon doğrultusunda yürüme kaçınılmaz olarak bu coğrafyadan bir insan varlığının Türkiye'de, Türkiye'den de bir insan varlığının bu coğrafyalarda aktif olarak bulunmasını gerektiriyor. Türk halkı, devletinin bu misyonuna fevkalade müsaittir, ancak içerde bu misyonu sabote etmek isteyen, bunu da güya milliyetçilik adına yapan provokatörlerin estirdiği terörün, Türkiye'yi bu misyondan alıkoymaya çalıştığını görmek gerekiyor. Bu provokatörlerin terörünün Türkiye'yi bu misyondan ve uzun yoldan alıkoymasına izin vermemek gerekiyor. Ama öncelikle sözümona milliyetçiliği kullanarak bunu yapmaya çalışmalarının genellikle aynı yolda karşımıza çıkarılan PKK ve FETÖ teröründen daha tehlikeli olduğunu da görmek gerekiyor. Türkiye'nin bölgesel ve küresel açıklım politikaları buna uyumlu kültür ve göçmen politikaları takip

etmesini de gerektiriyor. Irkçı-yabancı düşmanı hareketler Türkiye'nin bu milli ve büyük misyonuna terstir. Bahsettiğimiz Avrupa ülkelerinin hepsinde bir miktar yabancı düşmanlığı vardır ama hiçbiri bu kadar pervasız, hadsiz ve kontrolsüz değildir. Yabancı düşmanlığında aşılın sınıрын ülkeyi zayıflatacağını bilirler çünkü ve buna karşı da ciddi tedbirler alınmıştır. Ne yazık ki bizde hala yabancı düşmanlığına ve ırkçılığa karşı alınmış yasal bir tedbir yok. O yüzden bir ırka, bir kavme karşı rahatlıkla nefret suçları pervasızca işlenebilmektedir.

Elbette göçmenler konusunda işin kontrolden çıkması gerekmiyor. İstanbul'da, şehrin taşıma kapasitesinin çok üstünde bir kaçak göçmen sorunu olduğunu herkes biliyor ve kabul ediyor. Kaçak göçmen ile geçici koruma statüsündeki insanlar ve siyasi-insani sığınmacılar aynı değil. Kaçak göçmenler usulünce, yine insan haklarına sahip oldukları unutulmadan usulünce deport edilmeli. Kaçak göçmen tespiti için yapılan kimlik kontrollerinde turistler, öğrenciler ve Türkiye'de yasal bulunma hakkı olanlar rencide edilmemeli. Bu konuda Türkiye'nin yıllardır kazandığı itibar zedelenmemeli, ama her şeyden önce vicdanlar zedelenmemeli. Tabii ki, göç idaresi sadece kaçak göçmenlerle mücadelede ibaret değil, çok kapsamlı bir sosyolojik, psikolojik ve siyasi çalışma da gerektirir.

Paris'i Kim Yakıyor! Milliyetçilik Bunun Neresinde?

1968'den 55 yıl sonra bu kez bir yaz mevsiminde "Paris yine yanıyor." Bu başlıkla anılması, son zamanlarda Paris'in bir kaderi gibi. Artık mutak zamanlarda yaşanan protestolar yanan Paris görüntüsünü dünyaya taşıyor. Neredeyse beş yıldır Fransa'nın önce banliyölerinde başlayan ve sonra dalga dalga bütün Fransa'ya yayılan protestolar, zaman zaman tekrar nüksediyor.

Bu protestoların şekli, sebepleri, sosyal dinamikleri ve siyasi sonuçları üzerinde uzun uzun duruldu. Bunlar "yeni toplumsal hareketler" diye tanımlanan hareketler içinde bile oldukça yepyeni özelliklere sahipti. Başta akaryakıt zammını protesto etmek üzere başlamış olan harekete aşırı sağdan aşırı sola her kesimden insan katılmış ve anketlere göre halkın yüzde 72'nin desteğini almış bulunan "sarı yekekliler" hareketi tam bir halk isyanına dönüştü. Buna mukabil aynı anketlerde halkın yüzde 85'i şiddet olaylarına karşı olduğunu da söylemişti. Yani Fransız halkı protestoları çok seviyor, ama şiddeti de pek arzulamıyor.

Ancak protesto hareketlerinin şiddete dönüşmesi mukadder gibi. Belki ortalıkta görünen şiddetten halk kendini değil polisi sorumlu görüyor. Oysa görünen kadarıyla polisin şiddetine yönelen öfke pro-

testocularıda amaçsız ve plansız bir Vandalizm olarak ifade ediliyor. Lideri olmayan, nihai hedefi elbette “Macron’u istifaya zorlamak” olmaktan öte bir politik vizyonu görünmeyen bir hareketti ve Macron’un yönetiminin adeta ayrılmaz bir parçası olarak ara ara devam etti durdu. Fransa protestolar ülkesi. Protestolar halkın adeta yönetime katılma biçimlerinden biri. Ama yıkıcı, öfkeli bir katılım tarzı. Her durumda devlet ile halk arasında ciddi bir kopukluk olduğunun göstergesi. Bu seferki gösteriler Cezayir asıllı 17 yaşındaki Nahel M. İsimli bir vatandaşın Paris’in Nanterre banliyösünde polis dur ihtarına uymadığı gerekçesiyle vurularak öldürülmesinin ardından başladı. Olaylar kısa sürede başkenti de aşarak Bordeaux, Lyon, Lille ve Marseille ile sınırı aşarak Brüksel’e kadar ulaştı. Yabancı düşmanlığının ve Fransız ırkçılığının da had safhaya varmış olduğu Fransa’da Mağriplilerin bu öfkeli protestoları 2005 yılında yine benzer bir vaka ile ortaya konulan öfke patlaması ile karşılaştırılıyor. Polisin Mağrip kökenli Araplara yönelik davranışlarına yönelik artan bir rahatsızlık var. Olur olmaz vakitler ve bahanelerle insanların durdurulup kimliklerinin sorulması, sürekli suçlu muamelesi yapılması Mağriplilerde giderek daha fazla dışlanma ve ırkçı aşağılanma duygusu uyandırıyor. Böyle bir ölüm vakası artan öfkeyi patlatmak için bir kıvılcım etkisi yapabiliyor.

Fransa’nın yıllarca sömürdüğü, sömürürken her türlü zulmü, basıyıcı, işkenceyi reva gördüğü Afrikalılara kendi topraklarında da reva gördüğü bu muameleler çok ciddi bir hınç birikimine sebep oluyor. Üstüne üstlük bu topraklarda birkaç nesildir yaşamakta olan ve aslında Fransız dilini, kültürünü de olabildiğince teneffüs etmekte olan insanları bir millet potası içinde benimseyememiş ve entegre edememiş olması sözkonusu. Aksine entegre etmeyi engelleyen ırkçı damarın her geçen gün daha da besleniyor olması, işleri sık sık bu raddeye getiriyor. Bu durum aslında bütün Avrupa’nın başatması gereken ciddi bir sorundur. Avrupa demokrasisinin kendi tarihsel arkaplanıyla yüzleşmeden girdiği mecralar eninde sonunda kendi gerçekliğiyle karşı karşıya getiriyor. Bu gerçekliğin içinde asırlar sürmüş sömürgeciliğin faturası var. Aydınlanma iddialarının, demokrasi ve insan hak ve özgürlükleri ile ilgili iddiaların sürekli teste tabi tutulması ve bu testlerde zorlanması var. Demokrasi tecrübesinin Fransa’yı götürdüğü yer, seçimlerde ırkçı söylemlerin öne çıkması ve aşırı sağın ana siyasetle en iyi ihtimalle başabaş yürüttüğü seçimlerde bütün siyaset üzerinde söylemsel bir baskı uygulaması. Aşırı sağ ırkçı partinin lideri Marine Le Pen seçimlerde kazanamasa da Macron’a kendi söylemlerine ciddi bedel ödemek zorunda bırakıyor. Bu da azımsanacak bir handikap değildir.

Seçimlerde yalandan da olsa Fransa'yı bir millet yapan sürecin Fransız ırkıyla değil, Aydınlanmayla, demokrasiyle, evrensel insan haklarına saygıyla alakalı olduğunu anlatacak bir siyasetçi kalmıyor. Çünkü ırkçılık hegemonyasını kurmuş ve başka söylemleri de bastırmıştır. Oysa bu hegemonya büyük ölçüde ırkçı söylemin gücünden değil, ona karşı sergilenen bir zafiyetten ibarettir. Halbuki İrkçı Le Pen'e karşı Macron'u kazandıran onun da ırkçı söylemlere verdiği rüşvetler değil, bilakis azalmış da olsa evrensel değerlere olan referanslarıdır. Aksine muhtemelen Macron'un ırkçılığa karşı daha cesur bir çıkış sergilemiyor ve daha evrensel değerlere güvenmekte sergilediği tereddütler daha kesin zafer elde etmesine engel oluşturmaktadır. Kitleler zannedildiği kadar gözü kara ırkçı ve zannedildiği kadar yabancı düşmanı değildir. Şimdi Mağriplilerin dışlanmışlığa ve polis şiddetine karşı sergiledikleri öfke yıllardır başka türlü devam eden ve yine halkın çoğundan destek alan protestolarla özde farklı bir motivasyona sahip olsa da toplumun diğer kesimi ile karşı karşıya kalmıyor. Oysa ırkçıların tezleri doğru olsa, şu anda Fransa'da göreceğimiz şey, protestocularla polis veya devletin çatışması değil, ötesinde halkın farklı kesimlerinin birbirleriyle çatışması, yani iç savaş olacaktır. Umarız işler o raddeye gelmez, ama o raddeye gelmediği yere kadar ırkçılığın zannedildiği gibi halkın değil, yine bir azınlığın hazımsızlık sorunu olduğunu ve bunun asıl sorumlusunun da ona yatırım yapıp onu kışkırtan tamahkar siyasetçiler olduğunu söyleyebiliriz.

Bu tamahkar siyasetçiler var oldukça ve onlara karşı daha evrensel değerlere cesaretle atıf yapan bir siyaset durmadıkça Paris daha çok yanmaya devam edecek.

Türkiye'ye Fransa'dan Bakınca Görülen

Fransa'da Cezayirli bir gencin polis tarafından dur ihtarına uymadığı gerekçesiyle öldürülmesi üzerine başlayan ve çığırından çıkan olaylar ister istemez Fransa, sömürgecilik, göçmenler, ırkçılık ve milliyetçilik tartışmalarını tetikledi. Bu olaylarla Türkiye'deki sığınmacıların durumu arasında bazı karşılaştırmalar yapanlar da oldu. Elbette bir olayın farklı boyutları her zaman başka ülkelerdeki bazı yönleri benzer bazı olaylarla karşılaştırmalar yapmaya sevk eder. Ama "sadece bazı yönleri benzer" olaylar. Türkiye'de de artık azımsanmayacak sayıda sığınmacı varlığı var. Bunların Türkiye'ye geliş sebepleri ve geliş şekilleri ile Türkiye devlet ve toplumunun bunlara bakışı ve davranışını karşılaştırmak da elbette mümkün ama bu karşılaştırmalarda sadece Türkiye ile Fransa sömürgeciliğinin bariz farkı ortaya çıkar ve anlaşılır. Buna

mukabil Türkiye'nin de tarihten ve kültürel kimliğinden gelen bariz farkı tebarüz eder.

Fransa'da bugün protestolarla öne çıkan göçmenler aslında birkaç nesildir Fransa'da, tamamına yakını Fransız vatandaşı. Fransa'ya askerlik yaparak, vergi ödeyerek, çalışma hayatında Fransızların yapamayacağı işleri yaparak her türlü katkıyı yapıyorlar. Hatta kendilerini Fransız da hissediyorlar ve Fransa'ya birçok zeminde sahip çıkıyorlar. Kendi ülkeleri ile Fransa arasında, aslında belki tuhaf gelecek ama, işleyen sömürge kanalları bu nüfus sayesinde canlı kalabiliyor. Çünkü Fransa ile bu insanların köken ülkeleri arasındaki ilişkiler bu göçmen nüfusun Fransa'daki varlığı ve faaliyetleri sayesinde hala canlı kalabiliyor. Fransa Cezayir'i, Tunus'u, Fas'ı, Senegal'i, Mali'yi ve diğer birçok Afrika ülkesini ülkesindeki diasporaları aracılığıyla kontrol etmenin yolunu bulmaya çalışıyor. Zannedildiği gibi Fransa'daki göçmenler Fransa'ya bir yük değil, bilakis Fransa'nın velinimetidir. Buna rağmen Fransa toplumunda özellikle siyasilerde göçmenlere karşı ırkçı duyguları bastırma, onları eğitme, Fransa'yla bütünleştirme yönünde ciddi bir program uygulanmamıştır. Aksine toplumun derinliklerine nüfuz etmiş bir ırkçılık polisin ve resmi kurumların tutumuna da olduğu gibi yansımaktadır. Fransa, sonuna kadar sömürdüğü bir topluma asgari bir saygı bile duymamakta, asgari bir bedel ödemekten geri durmaktadır. Karşılığı da belli zamanlarda patlak veren bu öfke oluyor.

Fransa'daki göçmenlerin durumu, hareketleri ve belli olaylara karşı tepkilerini Türkiye ile karşılaştırmayı bırakın, diğer Avrupa ülkesi Almanya ile bile karşılaştırmak mümkün değil. Almanya'da Türklerin durumu çok daha farklı. Almanya'ya giden Türk işçileri, gitmeyi kendi istedikleri halde, onların emeğine karşı Almanların bir şükran duygusu bile duyduğu söylenebilir. Bir milyonun üstünde Suriyeliyi genellikle seçerek almış olsa bile toplumda entegre etme yönünde ciddi bir arayış ve politikanın sürdürüldüğünü söyleyebiliriz. Bu arayışların zaman zaman entegrasyon yerine asimilasyon hedeflediği yönündeki tartışmalar bile Almanya'da soğukkanlılıkla yürütülüyor. Bu arada toplumda yabancılara karşı zaman zaman nükseden düşmanlıkla mücadele etmek üzere de ayrı bir hassasiyetin duyulduğu ve bu yönde de ciddi bir politika arayışı olduğunu da söyleyebiliriz. Tabii Almanya'nın Fransa gibi bir sömürgecilik tecrübesinin olmamasının bunda önemli bir payı var. Türkiye'de ise 3,5 milyon Suriyelinin yanı sıra sayıları toplamda 4-5 milyon kadar olduğu tahmin edilen göçmenlerin tamamına yakını ülkelerindeki katlanılamayan şartlardan dolayı kaçıp ülkemize sığınmış insanlardan oluşuyor. O ülkelerle Türkiye arasında tarihsel ve kültürel bağlar var olsa da Fransa gibi bir sömür-

gecılık ilişkisi asla yok. Türkiye tarihinden, kültüründen ve asil kimliğinden gelen yaklaşımıyla bu insanlara olabilecek en insani yaklaşımla ev sahipliği yaptı. Onları asla ölüme terk etmedi.

Bilakis o ülkeleri yaşanmaz hale getirip ülkemize iten şartlar yine başta Fransa olmak üzere ABD ve Rusya gibi ülkeler tarafından oluşturuluyor. Bugün 3,5 milyon vatandaşını barındırdığımız Suriye'yi insanların itecek hale getiren şartların oluşumunda bile Fransa'nın açık rolü var. Baştan itibaren Esadların Baas yönetimini desteklemiş, onlarla ilişkilerini iyi yürütmüş bir ülkedir Fransa. Yine Suriye'yi kendi insanları için yaşanmaz hale getiren ülkelere İran ile Fransa'nın da arası çok iyi ve Suriye'deki mevcut durumun oluşumunda suç ortaklıkları çok açık. Buna mukabil kendi yöneticileri tarafından katliamlara maruz kalan Suriye halkı birçok ülkenin yanı sıra Türkiye'ye de sığındı ve Türkiye onlara olabilecek en iyi şekilde davrandı. Bu hikâyede Fransa ile karşılaştırılabilecek bir taraf varsa bu, Fransa'nın sömürgeci-ırkçı yaklaşımı ile Türkiye'de Suriyelilere karşı ırkçılığı ve "yabancı düşmanlığını" körükleyerek bunu bir siyasi rant kapısı haline getiren siyasetçi rolleridir. Türkiye'deki göçmenlerde de Fransa'daki ayaklanmalarda olduğu gibi kontrol dışına çıkabilecek ve Türkiye'yi kan gölüne döndürecek bir potansiyel görenler aslında kendilerinde bunun için gerekli provokatörlük potansiyelini itiraf etmiş oluyorlar. Bu tehlikeli siyasetçiler durdurulmazsa hakikaten kehanetini yaptıkları bu yıkımı bu provokatörlük kapasiteleriyle gerçekleştirebilirler. "Tanrıyı kıyama te zorlamak" gibi bir şey. Evet bu ırkçı, iğrenç kışkırtıcı tavırlar serbest kaldığı ölçüde toplumda huzursuzluğa sebep olabilir. Bunu biz de şimdi tahminen söylemiş olalım. Tabi olursa bu, göçmenlerin tutumundan değil, onlara karşı kışkırtıcı söylemlerde ve davranışlarda bulunanlar yüzünden olur. Allah muhafaza, bu ülke bu cibilliyetsizlere bırakılamayacak kadar büyük, asil, şerefli milletiyle bunlara fırsat vermez.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan bu konudaki kararlılığı bir kez daha, üstelik seçim sath-ı mailinde, yükselen milliyetçi ayartmaya rağmen, ona karşı şu sözlerle ifade etti: "sadece mazlumların canlarını ve onurlarını kurtarmak için kapılarımızı açmakla kalmadık, onların yeniden evlerine dönüşü için de her türlü gayreti gösterdik, gösteriyoruz. Türkiye'nin Suriye'de derinleşen insani trajedi karşısında sınır ötesi hareketlerini başlattığı 2016 yılından bugüne kadar oluşturduğu güvenli bölgelere yaklaşık 500 bin Suriyeli geri dönüş yapmıştır. Göçü sınır ötesinde tutmaya yönelik stratejimizi, gönüllü geri dönüşleri teşvik edecek projelerle destekliyoruz..."

Fransızlar Ne Zaman ve Nasıl Fransız Oldu?

Fransa'yı geçtiğimiz Temmuz (2023) ayında yangın yerine çeviren protestolar ister istemez göçmen sorununu her yerde ve her zeminde başka bağlamlarla ve başka dertlerle de olsa gündeme getirdi. Türkiye de bu gündemden nasibini aldı. Bu çapta bir olay herkesin ibret almasını gerektiren boyutlar içerir. Aslında bu tür olaylar insanların kendi hatalarını görüp düzeltebilmeleri, kendilerine de çeki düzen vermeleri için bir fırsat da sağlıyor. Ancak çoğu kez bu fırsatlar insanların kendilerine toz dokundurmadıkları, burunlarından kıl aldırmadıkları bir zeminde tepilir. Yapılan bazı acele değerlendirmeler, hafızadan indirilip tekrarlanan ezberlerde kalmak, bazı fırsatların heba olmasına yol açabiliyor. Mesela bu protestoların Fransız ırkçılığına karşı bir tepki olarak ortaya konduğunu söylüyoruz, ama Fransa'da nasıl bir ırk adına bir ırkçılık yapıldığı çoğu kez gözden kaçır.

İşin aslı, Fransız ulusu asırlar boyu zaten Afrika ve Ortadoğu'dan ve Avrupa yoluyla Orta Asya ve Kuzey topraklarından gelen farklı göçmen insanlardan mütemadiyen akarı olan, kökeninde münhasıran değil ama büyük ölçüde Germen nüfus akımıyla da harmanlanan bir nüfus havzası. Yani bugün Fransa'da gördüğümüz Kuzey Afrika, Arap veya genel olarak Afrika kökenli göçmen nüfusu sadece bugünün olayı değil. Tarih boyunca Fransa'nın bulunduğu coğrafyadaki Franc nüfusu içine adeta periyodik olarak bu nüfus kendi kanını, ırkını, kültürünü ve dilini akıtmıştır. O kadar ki, toplamda oluşan bu hamurda Fransızlarla ilgili karakteristik denilebilecek fiziksel herhangi bir özellik saptama olanağı kalmamıştır. Buna rağmen bugün bir Fransız kimliğinden, ulusallığından ve buna dayalı olarak bir ulusalcılığından bahsedebiliyoruz. Bu ulusalcılık adına yapılan ırkçılığın hiçbir gerçek temeli yoktur. Fransa'da ırk tam bir hurafedir ve aslında işin erbabı bunun böyle olduğunu bilir. İşin doğrusu Fransız devriminden sonra bütün dünyaya yayılan uluslaşma projesinin yazıldığı yerdir Fransa ve bunun ilk uygulaması da bu topraklarda yapılmıştır. Alabildiğine karışık, birbirine uzak ve o ölçüde de birbirine yakın sayısız etnik gruptan ve topluluktan bir ulus üretme projesi.

Ulusların devletleri doğurduğu yönündeki galat-ı meşhurun tasbih edileceği yerdir burası. Burada ulus devleti değil, devlet ulusu doğurur. Ernest Gellner, Eric Hobsbawm gibi tarihçilerin çok iyi ortaya koydukları bu gerçeği ünlü Fransız tarihçi Eugen Weber Fransız milletinin, kimliğinin ve toplumunun oluşumu örneğinde çok daha çarpıcı bir biçimde anlatır. Tabii ki Fransa Ulus-devletinin teşekkülünden sonra üretilen tarih tezinin aksine 1870'ten önce tek ve bölünmez bir Fransız ulusunun var olmadığını anlatır. Bugün Fransızlarda gördüğümüz

kuvvetli ulus bilinci ve yabancılara yönelen ırkçılık bu yüzden aslında temeli olmayan bir ırkçılık. Burada belki de ırkçılığın siyasal hermenötüğünü yapmayı gerektiren bazı anlam yüklemeleri var: Fransızlık neyi temsil ediyor bu ulusalcı söylemde? Yabancılar kimleri temsil ediyor ve onlara yönelen kibir ve ayrıcalık hissi neyi ifade ediyor?

Aslında tarihte göçmen olarak gelip bu topraklarda yerleşen insanlar arasında Fransa'da Pirenelerin batısındaki yalıtılmış bir alanda yaşayan ve kökeni belirlenemeyen Bask halkı ayırt edilebilir. Oysa Fransa'ya daha yerli olan bu halk hem Fransa için hem de İspanya için yine bir ayrımcı ırkçılık hedefidir. Weber'in tezine göre 1870'ten önce tek bir Fransa yoktur birçok Fransa vardır. Tek bir anadil yok, birçok anadil, birçok tarihsel hafıza ve sayısız kültürel formasyona sahip köylüler vardır. Bu köylüler tarihsel gelişmişlik olarak da kültürel formasyon olarak da birbirlerine çok uzak insanlardan oluşuyor. Kitabının başlığı Köylülerden Fransızlara: Fransa Kırsalının Modernleşmesi" olan Weber bu yolla sayısız kültürel, etnik ve kültürel formasyondan nasıl bir Fransız ulusunun devlet aygıtının kurumsal marifetleriyle yaratıldığını anlatır. Toplumun çok gelişmiş ve çok geri, çok uygar ve çok vahşi, çok temiz ve çok pis, soylu bir dil konuşanlarıyla anlaşılmaz lehçeleriyle konuşanları arasında çok aşılmaz gibi görünen mesafeler vardır. Ancak bu mesafeler 1870 yılından itibaren uygulanan neticesinde herkesin kendini Fransız gibi hissedeceği ulus devlet ve uluslaşma tekniklerini de dünyaya model olarak sunmuştur.

Bu zamandan itibaren uygulanan politikalarla bu mekânsal ve zamansal mesafeler okul, yol ve askerlik kurumları aracılığıyla kapatılmış, kırsal modernleştirilip medenileştirilmiş, kendini Fransız görmeyen herkes neticede Fransız olarak görmeye başlamıştır. Weber Fransa'nın kendi halkına karşı uyguladığı bu asimilasyon modelinin Cezayir'de uyguladığı ile asimilasyon modeli ile karşılaştırır. Karşılaştırmaya esas olan Franz Fanon'un *Yeryüzünün Lanetlileri*'nde anlattığı Cezayir'dir. Barbar ve vahşi olarak görülen yerli halkları uygarlığa ve Fransızlığa asimile etme çabası. O halkları kendilerine yabancılaştırma ve kendilerinden utandırmak. Cezayir'de bu asimilasyon tutmamış olduğu halde Fransa'da tutmuştur. Sebebi gayet basittir tabi: Cezayir'de bu doğrudan yabancı işgalciler ve sömürgeciler eliyle yapılmaktadır. Kendilerine bağlı bir kitle yaratabilmiş olsalar da toplum nezdinde başarılı olma şansları olamaz.

Oysa Fransa'da, kendi halkına karşı yapılan asimilasyon tutar, çünkü bunu yapan ne de olsa "kendinden"dir. Ona karşı direnç içerden kırılmıştır. Burada asimilasyon sadece zorla ve yukarıdan dayatılmış, köylüler de bu politikaların kendilerine sağladığı avantajları satın

almış ve karşılığında kendi kültürlerinden, hatta kimliklerinden feragat etmişlerdir. Şiddetsiz ulus-devlet, Anthony Giddens'in ifadesiyle elbette olmamıştır (Giddens, 2008), ama şiddetin nereden ve nasıl, hangi meşruiyete dayanılarak uygulandığı da önemli olmuştur. Fransa adına ırkçılık yapanlar, ne yaptıklarını biliyorlar mıdır? Kimi hangi ırk adına dışlıyorlar? Kime nasıl bir ırk adına üstünlük taslıyorlar? Neyin peşindedirler? ırkçılık nasıl bir imtiyaz duygusunu veya reel imtiyazları gizlemek üzere inşa edilip öne sürülüyor? Sorulması ve izlerinin sürülmesi gereken sorular bunlar.

Aynada İskeletini Görmeye Kadar Varan Kaç Kişi Var?

Fransızların nasıl Fransız olduğuna dair yazımızı Fransızlık adına ırkçılık yapanların ne adına ırkçılık yaptığını sorarak bitirmiştik. Fransızlık adına ırkçılık her şeyden önce boş bir iddia, çünkü tarihi veriler, Fransa tarihinin etnolojik tarihi Fransızlarla ilgili karakteristik denilebilecek fiziksel herhangi bir özellik saptama olanağı kalmamış olduğunu gösteriyor. Buna rağmen bir Fransızlık var ve bu kimlik aslında tarihsel olarak, ulus-devlet projesiyle devlet eliyle teşekkül ettirilmiş, işlenmiş ve rafine edilmiş bir kimlik. Bu kimlik adına yapılan ırkçılık ne kadar ırkçılık olabiliyorsa. Ulusların devlet tarafından yaratıldığı yönünde Gellner, Hobsbawm, Anderson, Giddens gibi meşhur tarihçi sosyologların tezleri ulus kavramına bir tür metafizik bir köken, bir kutsallık atfeden ulusalcıları baştan itibaren rahatsız etmiştir. İsmet Özel'in muhteşem sorusuyla "Aynada iskeletini görmeye kadar varan kaç, kaç kişi var şunun şurasında?" Bu soru aslında bütün tabularımızla, bizi bir kozaya kapatan ortak aldandışlarımızla yüzleşmeye şairane bir çağrıdır. Derin uykulardan her uyandırma çağrısı ilk anda rahatsızlık verir elbet. Çok değer verdiğim milliyetçi bir sosyolog arkadaşım son yazıma tepki olarak Gellner ve Hobsbawm'ın tezlerinin Smith, Armstrong ve Nairn gibi yazarlarca çürütüldüğünü ve asıl galat-ı meşhur tezin devletlerin ulusları doğurduğu tezi olduğunu yazmış. Kimsenin kimseyi çürüttüğü yok. Elbette hiçbir devlet tamamen yoktan bir millet yaratıyor değildir. İnsanın sahip olduğu, bir şekilde iltisak içinde olduğu birçok kimliği arasından birini (etnik, dinsel, territorial vs) öne çıkarıp onun üzerinden bir ulus yaratma konusunda devletlerin, silahlı örgütlerin (Giddens, 2008) yirminci yüzyılda gördüğü bariz işlevi göz ardı ederek kimse bir milliyetçilik hikayesi yazamaz. "Biz" nasıl ve kimin çağrısıyla, hangi tanımda ve hangi temelde "biz" oluyoruz?

E.Weber'in alabildiğine çeşitli ve karmaşık bir köylü toplumundan bir Fransız kimliğinin yaratılmasında devletin oynadığı zorlayıcı rolü

anlattığı kitabın yayıncısı çok değerli dostum sosyolog Levent Ünsaldı da yazımda anlattıklarına çok değerli katkılarda bulunmuş. Yazımın bundan sonraki kısmını uzun yıllarını Fransa'da geçirmiş, orada öğretim üyeliği yapmış olan Ünsaldı'ya bırakıyorum:

“Sayın hocam, yazınızda, Fransa’daki olayları merceğe alarak ele aldığı uluslaşma sorunsalında atıf yaptığı E. Weber’in *Köylülerden Fransızlara: Fransa Kırsalının Modernleşmesi* sadece başlığıyla bile çarpıcı zira kalkınma literatüründe “modernleşme” kavramı ekseriyetle çeper ülkeler için kullanılırken merkez ülkelerin analizinde gelişim kavramı tercih edilir. Bu, sıradan bir terminolojik tercihin ötesinde fevkalade önemli bir semantik ayrışma işaret eder. Şöyle ki, örneğin Türk modernleşmesi dediğinizde faili belli (devlet) ve yukarıdan aşağıya doğru ivmelenen kâh zorlama kâh birtakım toplumsal kesimlere rağmen yürütülmüş bir dinamiğe gönderme yaparsınız. Oysa gelişim veyahut ilerleme nosyonu, örtük olarak, toplumsal dinamiklerin kendince ve dış müdahaleye (en başta da devletin müdahalesine) gerek duymaksızın serpilmesi fikrini bağrında taşır.”

Aynı şekilde, farklı ancak ilişkili başka bir yazında da Türk kapitalizmi veya burjuvazinin devlet bağımlı karakterine yapılan her vurgu, “normal” akışında ve başka yerlerde (Batı Avrupa ve Kuzey Amerika’da) bunun böyle olmadığı (veya olmaması gerektiği), yani kapitalist dinamiğin ve burjuvazinin gelişiminin olağan şartlarda devlete çok az şey borçlu olduğu ön kabulünü içerir. İşte tüm bu sebeplerden ötürü de E. Weber’in çalışması fevkalade merkezidir zira biz (merkez ülkeler) ve onlara (çeperdeki ülkelere) dair analizlerde kullanılan ikili tasnif şemalarını, idrak kategorilerini yerle bir eder. Uluslaşma bir inşaysa der Weber, bu Batı Avrupa’da da birtakım fail ve dinamiklerin ve ilişkili sınıfsal çıkarların, hiç de doğal ve pürüzsüz bir akıştan bahsedilemeyecek şekilde birbirine eklenmesiyle tezahür etmiştir. Bundan iki yüz yıl önce Fransız köylüsü, öncelikle bir Bröton’dur (Bretonya), Norman’dır (Normandiya), Basklıdır (Bask Bölgesi), Picard’ır (Kuzey Fransa), Korsikalıdır. Kullandığı dil, bugün bir lehçe statüsüne indirgenmiş olan ancak savunucuları için tam manasıyla ayrı bir dil zenginliği ve yeterliliği haiz “patois”dır. Sosyal bilimlerde ilişkiyel düşünmek esastır. Bugün herhangi bir patois yerel dil/lehçe statüsüne “düşürülmüşse” bu, şeylerin doğası gereği böyle olmak zorunda olduğundan değil, yüzyıllar içinde Fransızcanın, 18.yy’a kadar sadece Paris ve civar bölgelerde konuşulan eski Fransızcanın (vieux français) kendisini yenileyerek tüm Fransa genelinde hakimiyetini tesis etmiş olmasındandır. Şerh: sosyal bilimin dili

ekseriyetle edilgendir, faili açıkça imlemez (tesis etmiştir). O halde burada da kimin, nasıl ve hangi çıkarlarla Fransızcayı, inşa edilen ulusun egemen ve “doğal” diline dönüştürdüğüne bakmak gerekir. E. Weber’in çalışması bu sorulara, fevkalade bir arşiv çalışması eşliğinde detaylı cevaplar getirir. Kısaca değinelim: kapitalist gelişimi (ve palazlanan burjuvazinin çıkarlarını) takip ederek ulusal pazarın ulusal sınırlarla örtüşmesi ve ortak bir “resmi” dilin, ulus inşasının en önemli unsuru olarak kendini dayatması; idari dil olarak Fransızcanın mahkemeler, valilikler, belediyeler, ordu, haberleşme ve iletişim araçları ve elbette en önemli bileşen olarak okul vasıtasıyla yerele sızması ve yerel aidiyet, dil ve kozmosu bir anlamda silip süpürmesi veyahut en hafif tabiriyle bunları kendi nazarında tali, arkaik, geçmişte kalmış, kökü cılız unsurlar olarak tanımlaması. E. Weber tüm bu gelişimde, kendi dinamiğini takip eden bir tarihsel sürecin izlerini değil, devlet aygıtını çok açık bir proje dahilinde seferber etmiş egemenlerin iradesini görür. Şurası açıktır ki Afrika veya Güney Asya’da çeşitli bölgelere «medeniyet» götürmeden önce veya eş zamanlı olarak, Fransız egemenleri kendilerini metropoldeki bölgelere de (metropol gündelik ve idari dilde Avrupa anakarasındaki Fransa’yı imler) medeniyet götürmek zorunda hissetmiştir. Bu kesimler ve devlet aygıtı nezdinde, en azından bahse konu olan dönemde, bir Senegalli ve Picardie’li (Kuzey Fransa’lı) Ch’ti arasında çok bir fark yoktur. Her ikisi de Fransız egemende aynı tiksinti hissini doğurur: vahşilik, cahillik, canilik, yol-yordam bilmezlik.

Buradaki yol-yordam bilmezliği, N. Elias’ın *Uygarlık Süreci* kitabında bahsettiği, medeni olmayı tanımlayan yapma-etme, zarafet ve adabı muşeret kurallarından bihaber olmak olarak almak gerekir (Elias, 2004). Keza Elias’ın çalışmalarında uzun uzadıya yer verdiği gündelik yaşamdan şiddetin çıkarılması da çapraz bir okumayla E. Weber’in kitabında oldukça güçlü bir yankı bulabilir. Zira kolayca sinirlenen, “gözü dönen”, şiddete meyilli köylü Fransız idaresinin de baş ağrısıdır, bu onun vahşi doğasının ayrılmaz parçasıdır. Dolayısıyla görülmektedir ki ulus inşası, bu sefer de diğer bir Weber’in, Max Weber’in çizdiği hattan ilerlersek, devletin fiziki güç tekeli ele geçirmesiyle eş zamanlı yürümüştür. Fransız kırsalında halen izleri görülebilecek jandarma korkusu (*peur du gendarme*) kuşkusuz bu dönemden kalmadır. Keza Fransız idaresinin, sömürgelerdeki baskıcı politikalarının çerçevesini oluşturmuş olan “pacification” [zapturapt altına alma] fikri de metropolde uygulanan iç-sömürgeleştirme pratiklerinden çok ayrı düşmez. Fark kuşkusuz, bu pratiklerin metropolde nasıl öyle ya da böyle ulusal bir inşa ile sonuçlandığı, sömürgelerde ise tam tersi bir dinamik tetiklediğidir.

Burada bir izah çerçevesi olarak, sömürgelerdeki kapitalist dinamiğin ve artı değer transferinin, yani sömürünün doğrudan ve çok açık şekilde etnik ve dinsel/mezhepsel hatların/ayrışmaların üstüne binmiş olması ileri sürülebilir.”

Fransa’da Komedyanın Seçimler Perdesi

Yükselen milliyetçilik, sağ ve bununla Fransız siyasetçilerin etkileşiminin ortaya çıkardığı manzara Fransa’da sürekli tekrarlıyor. Yükselen milliyetçiliğe sağ siyasetçileri bir yana bırakalım da sol siyasetçilerin verdiği rüşvet türünden tavizler tabanda milliyetçiliğin yükselişine işaret etmese de sağ söylem ve siyasetin daha da güçlenmesine sebep oluyor. Bu Fransa’da da Hindistan’da da Avrupa’nı birçok ülkesinde de Hindistan’da da aynı şekilde cereyan ediyor. Ama günün sonunda elde mevcut şikayetlerden her türlü milli duygu, heyecan ve değeri feda etmeye hazır kitleler kalıyor. Fransa’daki son Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin birinci turunda Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron oyların yüzde 28’ini alarak ipi göğüslemiş olsa da oylarının bu kadar çok düşmesi beklenmiyordu. Buna karşılık hemen ardından oyların yüzde 24’ünü alarak ikinci olan aşırı sağcı aday Marine Le Pen tam bir Fransız sürprizi olarak karşılandı, çünkü çok az kişi bu kadar oy alabileceğini bekliyordu. Bu beklenti ikinci tura giderken ve sonrasında Macron’u daha fazla sağ seçmene göz kırpmaya yol açarken aslında bunun Fransa’nın milli varlığının bile altını daha fazla oyduğunu herkes görüyor.

Fransa’daki genel gidişatın bu sonuçları adım adım hazırlıyor olduğunu da herkes görüyordu. Aşırı sağcı bir partinin Fransa’da veya başka bir Avrupa ülkesinde bu kadar yükselmesini beklenmez kılan beklentiler Avrupa demokrasisine veya medeniyetine gereğinden çok hayal yüklemiş olmaktan kaynaklanıyor belki de. Bu beklentiler bütün kampanyasını ırkçılık, yabancı düşmanlığı, Fransa’nın NATO’nun askeri, AB’den çekilmesi ve neredeyse kendi içine kapanması üzerine kurmuş olan Marine Le Pen’in Fransa’nın tarihinde bir zamanlar yükseltmiş olduğu özgürlük, eşitlik ve adalet gibi değerlerle olan mesafesini ölçebiliyorlar tabi ve bu yaklaşımın Fransa’yı nasıl bir ilkeliliğin dibine doğru sürüklediğini de görüyorlar. Fransa tarihinde bu tür gel-gitler ve hayal kırıklıklarının hep olageldiğini söyleyebiliriz. Belki o kadar geriye gitmeye bile gerek yok ama çok sevdiğim bir örnektir. Marx’ın devrimlerin ayak seslerini bekleyip bütün öngörülerini bunun üzerine kurduğu bir anda gelenin ülkeyi daha da geriye götüren yeni bir despot monark olduğunu gördüğü tipik olay Fransa’da yaşanmıştır. Fransa’nın yaşattığı bu hayal kırıklığı Marx’ın “gençlikten”

çıkıp “olgunlaşmasını” sağlayan büyük bir ders bile olmuştur. O hayal kırıklığını Marx *Louis Bonaparte’ın 18 Brumaire’inde* “tarihte tekerrür eden hadiselerin birincisinde trajedi, ikincisinde komedi olarak yaşandığı” (Marx, 1990) şeklinde ifade etmiştir.

İşin doğrusu Marx’ın ikincisinde komedi olarak yaşadığını tarih birden, ikiden çok daha fazla yaşıyor. İbret alınmayan tarihten bu tür örnekler hep sadır oluyor. Üstelik tarihe kadar gitmeye gerek yok, aynı zaman dilimi içinde birden çok yerde bu tür hadiseler yaşanabiliyor. Çünkü insanın tabiatı kendisine atfedilen hümanist üstünlükten çok uzak bir yerde. Kötülük insanı her zaman ayartan bir cazibeye sahiptir. Kötülüğü kötülük olarak gören göz gözlükçülerde satılmıyor. İyiliği iyilik olarak görüp ona tabi olma cesareti bile bir defa ve bütün zamanlar için geçerli olmak üzere takınılmış olmuyor.

Siyasette popülizm, yüzeysellik, ucuzluk, bencillik ve ırkçılık her zaman prim yapıyor ve insanları çok kolay bir kültür endüstrisinin kitlesel müşterileri haline getirebiliyor. İnsanların toplum bazında da birey bazında da kat etmiş oldukları yüksek bilim ve felsefeden sonra daha düşük bir akla tamah etmeyeceklerinin hiçbir garantisi olmuyor. Aslında tam tersine dair sayısız örnekleri bilfiil yaşıyor görüyoruz. Zaten akli hiçbir kılavuza ihtiyaç duymaksızın her şeyin üstünde ve kendine yeter görmekle başlamıyor mu akılsızlık ve cehalet? Bu noktaya tam da o salt akıldan yola çıkılarak gelinmedi mi? Fransa’da bugün Macron kazanmış olsa da Fransa’nın karşı karşıya kalmış olduğu tehlike geçmiş olmayacak. Fransa’nın her geçen gün kendi kurucu değerlerinden daha fazla uzaklaşıyor olduğu gerçeği ortada duruyor. Zaten modern dönemde bütün zenginliğini ve refahını borçlu olduğu sömürgelerinde, Afrika’da her geçen gün alanı daha da daralmakta olan Fransa’nın çok daha açılımcı, çok daha özgürlükçü ve daha insani bir siyasal rejime ihtiyacı var. Le Pen yabancı düşmanlığını çok aleli ve pervasız bir İslam düşmanlığı olarak ifade etmekten de hiç geri durmadı. Başörtüsünü sokaklarda bile yasaklayacağını vaat etti, birer terör yuvası olarak itham ettiği camileri kapatacağını söyledi. Avrupa’yı Orta çağ’ın cadı avı çılgınlığına davet eden söylemleriyle böyle bir partinin her dört kişiden birinin oyunu alabilmesi kimse için değil, her şeyden önce Fransa için bir felaketin habercisi.

Daha kötüsü Le Pen’in bu söylemleriyle rekabet etme telaşına giren Macron’un da yabancı düşmanlığına rüşvet verir gibi kapılması. Yani Macron kazanmış olsa da faşizan söylemlerin yükselişine ciddi bir katkı yaparak kazanmış oldu.

Hindistan'da Milliyetçilik Müslümanlara Karşı

Aşırı sağın, milliyetçi söylemin yükselişiyle ilgili bir sorun, sadece kendini temsil etmesiyle sınırlı kalmamasıdır. Özü itibariyle zaten saldırgan, dışlayıcı, ayırımçı ve şiddet yönelimli bir siyasettir aşırı sağ milliyetçilik. Ancak demokratik siyasetteki etkisi ona karşı olanları bile etkisi altına almasından, demokratik, sol, hatta liberal siyasetleri bile baskı altına alması, onları adeta siyaseten rehin almasıdır. Avrupa'da aşırı sağ ırkçı partilerin bir süre sonra ılımlı görünen partilerin söylem ve siyasetlerine de sirayet ettiklerini sıkça görüyoruz. Burada yükselen şey milliyetçilik değil, bir siyasal kâr ihtimalini kaptırmama ve bu uğurda gerekirse kendi siyasal söylemini yanlış bir kurban ile kurtarma yanılığısıdır. Oysa ırkçılığa verilen bir kerelik taviz hiçbir zaman bir kereyle sınırlı kalmaz. Bugün İsveç'te veya birçok demokratik devlette İslamofobik nefret söylemlerine karşı bir tedbir almaktan çekinen siyasetin kendini kaptırdığı böylesi bir borç ilişkisidir sözkonusu olan.

Bu olayla ilgili düşünürken gündemimize bir de Hindistan'da yaşananlar, tam da bu aşırı sağ faşizmin yükseliş tarzının benzer bir örneği olarak geldi. 2001'de ABD'nin Illinois eyaletinde kurulan bir sivil toplum kuruluşu ve dünyanın her yerinde mazlum ve mağdurların sorunlarını dile getirmeye çalışmakta ve mazlumlara ses ve destek olmaya çalışmakta olan "Justice For All" (Herkes için adalet) örgütü ve *Platform Dergisi* İstanbul'da «Hindistan'daki Azınlıkların Sorunları» üzerine uluslararası bir toplantı düzenledi.

Toplantıya ABD'den ve başka ülkelerden Hint Müslümanlarından katılımcılar Hindistan'da son yıllarda Müslümanların maruz kaldığı şiddetli ayırımçılıklar ve tasfiye girişimlerine dair tabloyu bütün vahametiyile ortaya koydu:

Asırlardır Hindistan'da yaşayan, Hindistan'ın ayrılmaz bir parçası, hatta yine asırlarca Hindistan'ı yönetmiş olan Müslümanlar bugün bu ülkede ağır ve sistematik insan hakları ihlallerine ve zulme maruz kalmaktadır. Yargısız infazlar, işkence ve kötü muamele, inanca ve ifade hürriyetine yönelik baskılar, faili meçhuller özellikle Müslümanlar için korkunç boyutlara ulaştığını kaydeden katılımcılar, ayrıca bu baskıların sadece Müslümanlara yönelik olmadığına, mesela, sadece bu haziran ayında Hindistan'da 200'den fazla Hıristiyan kilisesinin yakıldığını aktardılar.

Müslümanlara yönelik faşizan, ırkçı ve ayırımçı söylemin vakayı adiyeden gelmiş olması için en tehlikeli yanı ve yukarıda bahsettiğimiz, faşizmin normal partilerin de kolaylıkla sapabileceği bir ihtimal haline gelmiş olması en kötüsü. Hindu bir parlamenter, geçtiğimiz ay

içinde yaptığı bir konuşmada 200 milyon Müslümanın soykırımı uğratılması çağrısında bulunabilmiştir mesela. Halihazırda iktidardaki Bharatiya Janata Partisi (BJP) ile ana paramiliter hareket olan Rashtriya Swayamsewak Sangh (RSS) arasındaki ortak siyasi-paramiliter işbirliği altında gerçekleşmekte olan “Hindistan’ın Hinduizasyonu” politikaları Müslümanlara yönelik ayrımcılıkların belli bir felsefe ve plan dahilinde olduğunu gösteriyor. Herkes için Adalet Derneği başkanı Abdul Malik Mujahid bu süreci “Hindistan’ın Nazileştirilmesi” (Chatterji, 2023) olarak ifade ediyor ve bu konuda uygulanan politikaları Nazi uygulamalarıyla birebir karşılaştırıyor.

Bu siyasi ittifak veya işbirliği Hindistan’ın sadece Hindulara ait olduğunu ve Müslüman ve Hıristiyanların kökü dışarıda ve bu ülkeye ait olmadığını düşünüyor. Tabii ki buna inanmak veya inandırmak, dolayısıyla bu temelde yeni bir ulusal kimlik inşa edebilmek için tarihi de sosyolojiyi de çarpıtmak gerekiyor. Müslümanlar neticede Hindistan’a dışarıdan gelmediler. Belki İslam bazı öncüler tarafından sunuldu ama Hindistan halkının önemli bir kısmı bunu hiçbir zorlama olmaksızın geçmişte kabul etti ve bu sayede Hindistan’da güçlü bir devlet ve medeniyet tesis edildi. Bu devlet ve medeniyet asırlarca Müslümanların idaresi altında Hindistan’ı dünya sahnesinde iddialı bir ülke haline getirdi. Hindistan’ın Müslümanları Hindistan’ın bizzati kendileridir, Taç Mahal tek başına buna şahittir belki, ama Hindu ırkçısı hareket Hindistan’da Müslümanları yok saymaya çalışıyor. 200 milyon Müslümanı (tabii bu sayı resmi Hint söyleminin rakamı, Müslümanlar kendi sayılarının bundan çok daha fazla olduğunu söylüyor) tamamen yok etmek, inandırıcı bulunmayan boş bir tehdit olarak görülebilir. Ama Hindistan’ın gündeminde epey zamandır bulunan bir konu vatandaşlık kapsamının yeniden tanımlanmasını öngörüyor. Vatandaşlık Red Yasaları olarak bulunan bu yeni düzenlemenin Hindistan Müslümanlarını hedef aldığı düşünülüyor. Hindistan’da yaşayan önemli bir insan grubu arasında belgelenememe sorunu nedeniyle vatandaşlığını kanıtlamak kolay değil. Bu durum özellikle kırsal Hindistan’da yaşayanlar için geçerlidir, ki bu nüfusun yaklaşık %70’ini oluşturur. Birçok kişi resmi belgeler olmaksızın yıllardır bir bölgede yaşamaktadır. Mesela 2000 yılında Hindistan’daki çocukların sadece %56’sının doğumları kaydedilmiştir. Bu süreç başlatıldığında Müslüman olmayanlar kolaylıkla kaydolup kimliklerini alabiliyorken, kendilerine çıkarılan ekstra zorluklar yüzünden Müslümanlar kimliklerini ispatlayamıyor dolayısıyla kaçak insanlar konumuna düşürülüp çok sayıda inşa edilmiş toplama kamplarına gönderilme durumuyla karşı karşıya kalıyorlar.

Bu kapsamda 1,9 milyon kişi vatandaşlığını kaybetti. Birçok kişi toplama kamplarında bulunuyor. Ülkenin farklı bölgelerinde yeni gözaltı kampları da inşa edilmektedir. Hindistan'da seçimler dünyanın en uzun süren seçimleri olarak 7 aşamada gerçekleşiyor. En son 11 Nisan-19 Mayıs 2019 tarihleri arasında gerçekleşen seçimlerde 543 sandalyeli Halk Meclisi'nde, Başbakan Modi'nin mensubu olduğu iktidardaki Bharatiya Janata Party (BJP-Hindistan Halk Partisi) liderliğindeki ittifak 349, ana muhalefetteki Rahul Gandhi'nin liderliğindeki Kongre Partisi'nin teşkil ettiği ittifak 83 sandalye elde etmiştir. Seçim sürecine şimdiden girilmiş durumda ve Modi'nin tekrar seçilmesi beklenmiyor, ancak Hindistan'da yükselen bu ırkçılık diğer partiler için de umarız cazip ve kârlı bir siyasal yatırım alanı olarak görülmez. Zira bu siyaset Hindistan'ın dünyadaki algısını her geçen gün daha da kötüleştirmektedir. Hindistan tarihte bütün kritik dönemeçlerde, uygarlık savaşında da emperyalist işgalden kurtuluşa da muhtaç olduğu kudreti Hint-Müslüman birlikteliğinden almıştır. Türkiye için de Hindistan Müslümanları denildiğinde akıldan çıkmaması gereken sahne Kurtuluş Savaşı'na kadınların bozdurdıkları mücevherleriyle yaptıkları büyük katılımdır.

Referanslar

- Chatterji, Angana, 2023, *Hindistan'ın Nazileştirilmesi, Justice For All*, İstanbul: Gülnar Yayınları.
- Elias, Norbert, 2004, *Uygarlık Süreci: Batılı Dünyevi Üst Tabakaların Davranışlarındaki Değişmeler*, çev. Ender Ateşman, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fanon, Frantz, 1985, *Yeryüzünün Lanetlileri*, çev. Bayram Doktor, İstanbul: Burhan Yayınları.
- Gellner, Ernest, 2018, *Uluslar ve Ulusçuluk*, çev. Büşra Ersanlı Behar, İstanbul: Hil Yayınları.
- Giddens, Anthony, 2008, *Ulus-Devlet ve Şiddet*, çev. Cumhur Atay, İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Hobsbawm, Eric, J. 2020, *Milletler ve Milliyetçilik*, (7. Baskı), çev. Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı.
- Huntington, Samuel H., 2004, *Biz Kimiz? Amerikalıların Ulusal Kimlik Arayışı*, çev. Aytül Özer, İstanbul, CSA Yayın Ajansı.
- Marx, Karl, 1990, *Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i*, çev. Sevim Belli, İstanbul: Sol ve Onur Yayınları.
- Weber, Eugen, 2017, *Köylülerden Fransızlara: Fransa Kırsalının Modernleşmesi*, Türkçesi: Çağdaş Sümer, Ankara: Heretik Yayınları.